

SFERBEELD VAN DE RESTAURATIE VAN HET INTERIEUR VAN DE AUGUSTINUSKERK IN UTRECHT MET LICHTINVAL EN GLAS-IN-LOOD. DE SCHEUREN ZIJN GOED TE ZIEN.

RESTAURATIE VAN DE RIJKSMONUMENTALE AUGUSTINUSKERK, VAN BINNEN EN VAN BUITEN, WAS EEN LANGJARIG PROJECT.

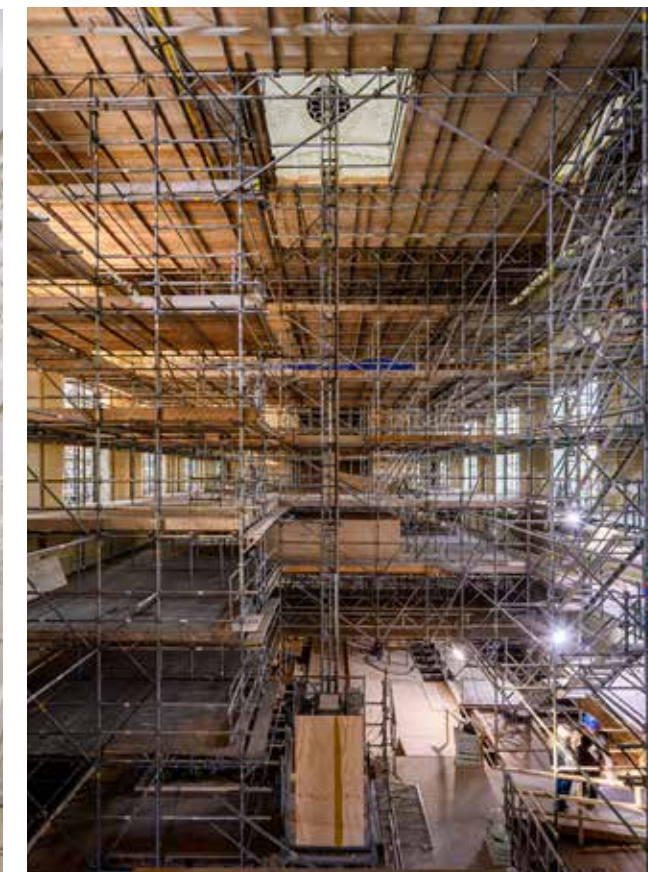
Van scheuren Afronding omvangrijke en ingrijpende restauratie Sint Augustinuskerk Utrecht in zicht naar schijnen

In de binnenstad van Utrecht staat de Sint Augustinuskerk: een markant neoclassicistisch gebouw dat tot 2016 volop in gebruik was voor de katholieke eredienst. Niet ontkerkelijking was de reden om de deuren te sluiten, maar het omlaag vallen van loskomende stucelementen. Restauratie van het interieur was onuitstelbaar.

TEKST: **CARMEN LOUWE** FOTOGRAFIE: **ARJEN VELDT**

“Het vakmanschap en de liefde voor het ambacht: je wordt er stil van”

Volgens vicevoorzitter Riet Blom van het bestuur van de Sint Martinusparochie, eigenaar en gebruiker van de rijksmonumentale kerk, heeft restauratie jaren op zich laten wachten.

“Er is lang gesproken of een opknopbeurt een verantwoorde investering zou zijn. Inmiddels zijn we daarvan overtuigd en heeft de parochie besloten: het *moet* gebeuren. Kerk en parochiehuis zijn voor velen een herkenbare plek tijdens moeilijke tijden, en vanwege de centrale ligging ideaal. De Augustinuskerk kán je als parochie niet verliezen”.

Op naar *optima forma*

Na voltooiing van de restauratiewerkzaamheden aan het exterieur in 2016 is nu het herstel van het interieur in uitvoering, opnieuw onder

FOTO BOVEN: DE LOSKOMENDE STUCORNAMENTEN ZIJN IN DE ONDERLAAG GEFIXEERD MET ZO'N 20.000 SCHROEVEN.

FOTO RECHTS: BOUWKUNDIG ADVISEUR BART VAN ROSSUM INSPECTEERT HET STUCWERK.

FOTO'S RECHTER PAGINA: EEN OMVANGRIJK STEIGERCOMPLEX MAAKT RESTAURATIE VAN HET GEWELF MOGELIJK.

supervisie van Hylkema Erfgoed.

Het interieur van de kerk liep ernstige schade op door zettingen in de fundering en spatkrachten op de zijgevels. Voor het opstellen van het restauratieplan is uitvoerig historisch onderzoek gedaan. Naast kleur- en bouwhistorisch onderzoek zijn de gebreken gedetailleerd in kaart gebracht en herstellmethoden bepaald.

Architect Maarten Peek begeleidt de werkzaamheden: “In het plan van Hylkema Erfgoed combineren we restauratiewerkzaamheden met interventies die de Sint Augustinuskerk toekomstbestendig maken. Het comfort wordt verhoogd, de brandveiligheid verbeterd, het licht- en geluidsplan compleet vernieuwd en het gebruik van bedruimte en parochiehuis geoptimaliseerd.

Bovenal biedt de restauratie een prachtkans om het vergrijsde, vervuilde interieur op te frissen. De oorspronkelijke afwerkingen zijn daarbij uitgangspunt. Het kerkgebouw krijgt een nieuwe start en kan weer generaties mee”.

Om tot het gewelf te geraken, is een imposant steigercomplex opgebouwd. Volgens bouwkundig adviseur Bart van Rossum zijn zo'n 20.000 schroeven met ringen aangebracht om alle loszittende delen van het rococo-stucwerk in hun onderlaag te fixeren.

“Dat geeft weer hoe omvangrijk en ingrijpend deze restauratie is. De ornamenten, van eierlijsten tot acanthusranken, blijven op hun plek. Schroeven en ringen zijn verzonken aangebracht en met stucwerk onzichtbaar afgewerkt. Vervolgens is het

De orgelkas is grotendeels in situ gerestaureerd

FOTO BOVEN: APSIS MET MUURSCHILDING HARRIE STERK EN GLAS-IN-LOODPANEEL LAM GODS.

MIDDEN: MUURSCHILDING VAN KUNSTSCHILDER HARRIE STERK GERESTAUREERD.

ONDER: RESTAURATOR CLAUDIA JUNGE HERSTELT SCHEUREN EN DELAMINATIE VERFLAAG.

integrale gewelf met diverse verflagen teruggebracht in originele, stralend witte staat”.

Orgel in ere hersteld

Vermeldenswaard is de opknappbeurt van het Lindsen-orgel uit 1843. Door zettingsverschillen in het kerkgebouw was het instrument sterk verzakt en ontstemd geraakt. De orgelkas is grotendeels *in situ* gerestaureerd, andere onderdelen zoals panelen, deuren en mechaniek zijn in de werkplaats van Van Rossum Orgelbouw hersteld.

Muurschildering

In de apsis boven het hoogkoor bevindt zich een zeldzame en opvallende muurschildering.

FOTO BOVEN: HET LINDSEN-ORGEL ZAL NA RESTAURATIE WEER STRALEN EN KLINKEN ALS VANOUDS.

FOTO RECHTS: HET LINDSEN-ORGEL IS TERUGGEBRACHT NAAR ZIJN ORIGINELE KLEURSTELLING.

Wie gewend is aan nogal zware, neoclassicistische, religieuze kunst zal zich bij het zien van deze muurschildering verbazen.

In de tijd van de Wederopbouw maakte de rooms-katholieke kerk een bloeiperiode door. Voor kunstschilder Harrie Sterk (1913-1991) was zij een belangrijke opdrachtgever. Sterk droeg bij aan de behoefte aan eigentijdse religieuze kunst met onder meer glas-in-lood, illustraties voor liturgieboekjes en muurschilderingen, waaronder deze in de Sint Augustinuskerk.

De scène waarin God centraal staat en geflankeerd wordt door zeven engelen, is een citaat uit de traditionele representatie van de *Dies Irae*, de Dag des Oordeels. Een grimmige scène, die

echter door de gebruikte kleuren en gelaatsuitdrukkingen iets zachts uitstraalt. Een van de engelen wijst subtiel naar de signatuur van de maker en het jaartal van vervaardiging, 1942. Dit jaar lijkt de krachtige keuze voor de scène direct te verklaren.

Volgens dochter Albertine Sterk vond haar vader steun in deze opdracht. Hij besloot de gerechtigheid van God bij het Laatste Oordeel over goed en kwaad te schilderen. “Niet afschrikwekkend zoals kunstschilders als Jeroen Bosch en Michelangelo, maar vol compassie. God straalt rust en wijsheid uit, er klinkt muziek. ‘Zo worden de parochianen van de Augustinus getroost’, was de gedachte. Het doet me goed

ARCHITECT MAARTEN PEEK EN NIEUWE METALEN PROFIELEN GLAS-IN-LOOD-PANEEL.

Boven de muurschildering bevindt zich de pas gerestaureerde, stralende sterrenhemel van glas-in-lood

FOTO BOVEN: PAS GERESTAUREERD GLAS-IN-LOOD-PANEEL LAM GODS.

FOTO ONDER: DE SCHITTEREND OPGEKNAPTE STERRENHEMEL VAN VEERTIG GLAS-IN-LOOD ORNAMENTEN.

STUCORNAMENT MET DE VERZONKEN SCHROEVEN.

dat dit werk gerestaureerd wordt”.

Schade

De kracht van het kunstwerk schuilt in de luchtigheid van de lichte penseelstreken. Met eenzelfde toewijding en verfijndheid herstelt Claudia Junge, restaurator historische binnenruimten, de muurschildering van Sterk. “Toen ik het werk voor het eerst zag, was ik direct nieuwsgierig: de schildering trok mij aan, zoals een mot naar het licht. Ik zag het dynamische geheel, de pastelkleuren, de subtiele vergulding. En vervolgens de scheuren”.

Door het werkende hout van de onderlaag en de verzakkingen van de kerk waren scheuren in het pleisterwerk ontstaan. In strijklucht kon een oudere, non-figuratieve afwerking onder de muurschildering van Sterk worden waargenomen. De spanningen in de verschillende soorten

verflagen zorgden voor delaminatie.

Junge: “Door veelvuldig gebruik van kaarsen in de kerk was flinke roetaanslag ontstaan. Ik heb de muurschildering eerst zorgvuldig schoongemaakt, daarna de scheuren gevuld met een lichtgewicht vulmateriaal en geretoucheerd met aquarel. De vergulding van het kunstwerk was stabiel en kwam na de reiniging weer tot zijn recht”.

Stralend glas-in-lood

Boven de muurschildering bevindt zich de pas gerestaureerde, stralende sterrenhemel van glas-in-lood. Iets verder terug een groot glas-in-loodpaneel met de beeltenis van het Lam Gods en de Evangelisten.

Ad van den Hoven, directeur KunstRegie en glazenier, werkte met een klein team aan de

restauratie van deze in het oog springende glas-in-loodwerken. Naar zijn inzicht is het raam met het Lam Gods van ongeëvenaarde grootte. “Ons atelier komt veel soorten en maten panelen tegen, maar in de Nederlandse glaskunst komen ramen van deze orde eigenlijk niet voor. Het is dan ook de eigen grootte geweest die zorgde voor onvermijdelijk verval”.

Het glas-in-loodraam zakte door zijn eigen gewicht langzaam in elkaar. De glazen compartimenten stonden zigzaggend in hun loden voegen en zorgden voor een onveilige situatie. Van den Hoven: “De binnensituatie heeft het paneel gered. Invloeden van buitenaf – wind, temperatuurverschillen – hadden er anders voor gezorgd dat de losse stukken glas naar beneden waren gevallen. Restauratie van dit paneel kon niet langer worden uitgesteld”.

Ontloden, schoonmaken en verstevigen

Daartoe werd het paneel inclusief kozijn uit de gevel gehaald, afgeschermd met houten platen en naar het atelier gebracht. “Stap één was het maken van een mal van het paneel, met de juiste maatvoering. We maken hiertoe eerst een wrijfafdruk door met een borstel over kalk- en carbonpapier te gaan. Zo ontstaat een tekening van alle loodlijnen. Hiermee creëren we een precieze kopie; een routekaart om alle delen correct terug te kunnen zetten”.

Vervolgens is begonnen met het ontloden van het raam. Gebroken stukken glas werden schoongemaakt, zorgvuldig gelijmd en nergens vervangen; het originele glas is integraal behouden. Hierna is het glas opnieuw verlood. Het historische glas werd

in nieuwe loodprofielen geschoven, gesoldeerd en dubbelzijdig gekit; een stevige, sterke, toekomstbestendige verbinding. “Om inzakking te voorkomen, is het glas-in-lood opgedeeld in vijf panelen door metalen profielen in te brengen. Geheel onzichtbaar van buitenaf, want de belijning van de nieuwe profielen mag niet storend zijn voor het ontwerp”.

Verborgen sterrenhemel straalt weer

Ook de sterrenhemel van veertig glas-in-lood ornamenten is door KunstRegie gerestaureerd. De ornamenten zijn in het verleden beschilderd met dichte, zwarte verf die nauwelijks licht doorliet. “Opmerkelijk en geen gebruikelijke restauratietechniek. We hebben de panelen verwijderd en voorzichtig van hun vreemde

verflaag ontdaan. Eronder kwamen de kleurrijke sterrenhemel, het Chi-Rho-kruis, en het Alpha- en Omegasymbool tevoorschijn. Decoraties die door de verflaag bijna niet meer zichtbaar waren. Nu stralen de panelen weer, precies zoals de glazenier of ontwerper het ooit bedoeld heeft”.

Nieuw hoofdstuk

Met de restauratie van het gewelf lijkt heropening van de Sint Augustinuskerk in zicht.

Riet Blom: “Het was bijzonder om zo dicht onder het gewelf te staan en het proces van zo dichtbij mee te maken. Het vakmanschap en de liefde voor het ambacht: je wordt er stil van. We kijken reikhalzend uit naar onze herintrede in de gerestaureerde kerk”.